

ня видаткової частини міського бюджету, за винятком коштів, необхідних для сплати за радіотрансляцію із засідання сесії міськради при розгляді нею питань, внесених у порядку місцевої ініціативи), а політичними – більшість депутатів міськради XXIII скликання відмовилися підтримати проект, вважаючи, що він сприятиме деградації політичної ситуації у місті напередодні чергових виборів.

Для ефективного гарантування права членів територіальних громад на місцеву ініціативу необхідним є прийняття місцевими радами Положення про місцеві ініціативи. У ньому доцільно визначити коло суб'єктів права місцевої ініціативи, предмет місцевої ініціативи, статус ініціативної групи та уповноважених представників суб'єкта місцевої ініціативи, процедури її висування, подання та розгляду, а також встановити вимоги до всіх документів, що вживаються, та навести їх зразки у додатках. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку вбачаються у необхідності вивчення аналогічних Положень, прийнятих іншими місцевими радами, особливо практики їх застосування.

Список літератури: 1. Лациба М. В. Як територіальна громада може впливати на вирішення питань місцевого значення / М. В. Лациба, В. В. Бондаренко. – К. : [Український незалежний центр політичних досліджень], 2007. – 108 с. 2. Проект решения Одесского городского совета «Об утверждении Положения о порядке внесения местных инициатив на рассмотрение Одесского городского совета // Орловский А. С. Создание условий для развития локальной демократии (на примере города Одессы). – О. : Хоббит, 2003. – С. 33–45. 3. Про місцеве самоврядування в Україні : закон України від 21 трав. 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.

Надійшла до редколегії 23.05.2009

УДК 342.417

О. В. Скупінський

ДО ПИТАННЯ ПРО КОНСТИТУЦІЙНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ФОРМ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

З'ясовано зміст і обсяг поняття «форми власності», узагальнено існуючу практику його застосування у вітчизняній та зарубіжній правовій теорії та практиці, обґрунтовано доцільність використання даного терміна в тексті Конституції та поточному законодавстві України. Обґрунтовано тезу про те, що категорія «форма власності» дозволяє повно передати специфіку правового режиму певного майна, його роль в економічній системі держави та здійсненні економічної політики.

Исследованы содержание и объем понятия «формы собственности», обобщена существующая практика его применения в отечественной и зарубежной правовой теории и практике, обоснована целесообразность использования данного термина в тексте Конституции и текущем законодательстве

України. Обосновуван тезис о том, что категория «форма собственности» дает возможность достаточно полно выразить специфику правового режима определенного имущества, его роль в экономической системе государства и осуществлении экономической политики.

The contents and volume of the notion «property forms» are researched; existing practice of its implementation in the domestic and foreign legal theory and practice is generalized; the expediency of use of this term in the text of the Constitution and current legislation of Ukraine is proved. The thesis that the category «property forms» enables to express specific character of legal regime of the certain property, its role in economic system of the state and realization of economic policy is proved.

Власність є однією з фундаментальних основ, котра як об'єктивна реальність існує у будь-якій економічній формації, за винятком тих початкових етапів, коли людина ще не виокремилася з природи і задовольняла свої потреби за допомогою більш простих прийомів привласнення, таких як володіння і користування [1, с. 5]. Відносини власності є провідним елементом економічної системи будь-якої країни, оскільки саме вони значною мірою зумовлюють характер всіх інших економічних відносин, а також справляють суттєвий вплив на характер політичної та соціальної систем.

Ключовим питанням конституційно-правового регулювання в системі економічних відносин є регламентація форм власності. Оновлення економічної системи на ринкових засадах зумовлює гостру **актуальність** даного питання. Зокрема, останнім часом проблеми «юридичної спроможності» поняття «форми власності» й доцільності його законодавчого закріплення стали предметом жвавої дискусії серед конституціоналістів та цивілістів на пострадянському просторі. До цієї дискусії долучились такі добре відомі серед широкого кола правознавців фахівці, як Г. М. Андреева, В. Д. Мазаєв, К. І. Скловський, Є. О. Суханов, Я. М. Шевченко, А. М. Щеннікова та ін. Враховуючи важливість питання про форми власності для економічної системи України, спробуємо викласти власне бачення шляхів їх вирішення.

Метою даної статті є обґрунтування «юридичної спроможності» поняття «форми власності», його місця і ролі в конституційно-правовому регулюванні економічної системи України. Досягти цієї мети можна шляхом вирішення низки науково-пізнавальних **завдань**, серед яких: з'ясування змісту й обсягу терміна «форми власності», узагальнення існуючої практики його застосування у вітчизняній та зарубіжній правовій теорії та практиці, обґрунтування доцільності використання даного терміна в тексті Конституції та поточному законодавстві України, формулювання пропозицій щодо удосконалення конституційно-правового регулювання в даній сфері.

Одразу слід зауважити, що «форма власності» є міжгалузевим поняттям, яке знайшло широке застосування у теорії приватно-правових і публічно-правових галузей права, а також нормативне закріплення на рівні конституцій та поточного законодавства. Проте, у чинних Цивільному, Господарському та Земельному кодексах України цей термін не вживається. У цьому спостерігається кардинальна відмінність від попереднього Цивільного кодексу (далі – ЦК) Української РСР, у ст. 86 якого було здійснено диференціацію права власності на окремі форми. Положення про поділ власності на форми містили також ст. 2 Закону України «Про власність» від 7 лютого 1991 р., ст. 3 Земельного кодексу (далі – ЗК) Української РСР і Закон України «Про форми власності на землю» від 30 січня 1992 р., які нині втратили чинність. У статтях 324–327 чинного ЦК України закріплені лише права власності українського народу: приватної, державної та комунальної власності. Подібний розподіл щодо прав власності на землю міститься й у ч. 3 ст. 78 ЗК України. При цьому законодавець принципово уникає вживання слова «форми» щодо власності.

Слід підкреслити безумовний вплив на наведені норми цивільного та земельного законодавства відповідних конституційних положень як норм прямої дії. Статті 13 і 41 Конституції України містять аналогічний зазначеному поділ на права власності українського народу – приватної, державної та комунальної власності – без жодного згадування про форми власності. Слід відзначити, що після прийняття колишніми радянськими республіками власних конституцій, в яких про форми власності згадується лише побіжно, у цивільному праві цих країн, у тому числі й в Україні, сформувався доволі широка опозиція зазначеному конституційному поняттю. Зокрема, Я. Шевченко вважає, що «Конституція відмовилася від застарілих підходів до права власності. Вона не містить положень про поділ власності стосовно певних форм, як це було в Конституції УРСР 1978 р. та в Законі України «Про власність», бо право власності, по суті, є єдиним для всіх суб'єктів права власності. Незалежно від того, хто є суб'єктом права власності – громадянин, юридична особа чи держава, воно завжди характеризує стан присвоєності (належності) речі, майнового права суб'єкта права, отже, поділ на форми власності втрачає будь-який сенс» [2, с. 170–174].

Слід відзначити той факт, що в цьому питанні українські цивілісти здебільшого спираються на позицію російських авторів, які піддають всебічній критиці концепцію форм власності.

Найбільш послідовно обстоює точку зору, згідно з якою форми власності є некоректною юридичною конструкцією, російський цивіліст Є. О. Суханов. На його думку, категорія «форма власності» – це данина «політекономічному таумаченню юридичних категорій», а економісти заплутали проблематику власності так, що

навіть поняття «власність» набуло багатозначності. Є. О. Суханов стверджує, що «ніяких «форм власності» немає, а є лише одне, єдине право власності зі стандартним, єдиним набором правомочностей (можливостей), у якого можуть бути різні суб'єкти – громадяни, юридичні особи, держава та інші публічно-правові утворення [3, с. 772]. Правда, далі він дещо непослідовно відзначає, що якщо й говорити про форми власності, то слід визнати: існує тільки дві форми власності – приватна і публічна. «Між тим нормальне, юридичне розуміння приватної власності, поширене у розвинутих правових порядках, пов'язане «лише» з його протиставленням публічній, «казенній» власності. «Приватне» означає «непублічне», і не більше того» [3, с. 768].

Аналогічної позиції дотримується ще один російський автор – К. І. Скловський. Він підкреслює, що «право власності безпосередньо не відображає економічних відносин власності, навіть якщо останні й існують» [4, с. 159]. Проте, він відзначає, що множинність форм власності можна віднайти в історії права, що свідчить про реальність цього феномена. Далі він стверджує, що оскільки конституційна норма про форми власності існує, то «розумніше поставити їй одразу межі й передусім у доктрині, аніж у подальшому стикатися з непередбачуваними наслідками» [4, с. 160]. Для «нейтралізації» даного поняття К. І. Скловський пропонує його «розглядати виключно як спосіб визначення приналежності майна тому чи іншому виду суб'єктів, справжня відмінність (але ніяк не нерівність, звісно) між якими ніким не оспорується» [4, с. 164].

Раніше подібні погляди висловлювала Л. В. Щеннікова: «З позицій цивільного права немає форм власності, а є різні суб'єкти цього права» [5, с. 24]. Розвиваючи цю думку, вона пропонує відмовитися й від поняття «приватна власність» як зайве політизованого.

Подібний підхід має «ревізійністський» характер декларування «новітніх положень» замість уже сформованих, причому без наведення достатньої теоретико-методологічної доказової бази своєї позиції. Якщо умовно погодитись із наведеними висловлюваннями, то необхідно взагалі визнати відсутність зв'язку між економічними та правовими відносинами, але це нонсенс, який у цілому нівелює матеріальну складову регулятивної функції приватного права. До того ж, якщо поняття «форма власності» не має під собою реальної основи, то достатньо піддати його науковій критиці і зовсім не потрібно встановлювати якісь домовленості щодо протидії йому.

За умови існування економічної форми власності має існувати й відповідна правова форма. На цій важливій діалектичній єдності наголошувала ще Р. О. Халфіна, зазначаючи, що відповідність правової форми економічному змісту – об'єктивна необхідність, зумовлена дією економічних законів [6, с. 29–30]. І тут справа не в ідеологічному підґрунті подібного висновку, адже одне з основних

призначень будь-якої галузі приватного права полягає саме в регулюванні економічних суспільних відносин. Сучасна вітчизняна філософсько-правова думка також підтверджує, що першоосновою всіх форм власності є економічні відносини, які є одночасно об'єктом правового регулювання з набуття відповідного оформлення в нормах права як публічного, так і приватного [7, с. 101]. Висновок про необхідність запровадження форми права власності екстраполюється з реалій існування форм власності, яка набуває правових властивостей у результаті підпорядкування правовому внормуванню.

На думку Й. Васьковича, критерієм поділу видів права власності, про які йдеться в чинній Конституції України, виступає суб'єктний склад відносин власності, а не форма власності [8, с. 170–174]. Така позиція здається нам доволі дискусійною. Для порівняння, поділ на відповідні форми власності передбачає ст. 212 ЦК Російської Федерації, яка має назву «Суб'єкти права власності» [9, с. 494], а також ст. 213 ЦК Республіки Білорусь під назвою «Форми і суб'єкти права власності» [10, с. 132]. Таким чином, законодавці сусідніх країн (з подібними українській системами права) поклали в основу поділу форм власності саме суб'єктний критерій, що є цілком логічним, адже форма права власності як різновид речових суб'єктивних прав безпосередньо залежить від особливостей суб'єкта, який і є носієм власницьких повноважень щодо відповідного, визначеного законом кола майнових об'єктів. Тому відокремлення та протиставлення суб'єктного складу відносин власності та безпосередньо форми власності є недостатньо зваженими з боку методологічних підходів.

Загалом суб'єктний склад виступає підґрунтям для виокремлення форм власності, але далеко не єдиним. Зокрема, для зарубіжних конституцій традиційним є поділ форм власності на публічну і приватну. Публічна слугує суспільним інтересам і є неподільною, тоді як приватна спрямована на забезпечення інтересів окремих осіб і завжди може бути розподілена між співвласниками.

Причини несприйняття окремими цивілістами категорії «форма власності» достатньо докладно пояснив К. І. Скловський. Перша причина полягає в тому, що під час тлумачення цієї категорії може з'явитися можливість визнання нерівності між суб'єктами права власності – фізичними і юридичними особами. Друга – в тому, що можливе обмеження повного права власності з позиції режиму (форми) власності. Можливість такого обмеження іменується «середньовічним юридичним уявленням», «правом привілеїв» тощо.

Ще більш просто пояснюють цю ситуацію ті автори, котрі поняття форми власності пов'язують тільки з конституційним забезпеченням соціалістичної доктрини пріоритету реалізації й захисту державної та суспільної власності. І якщо Конституція не тільки не

закріплює цей пріоритет, а, більше того, встановлює рівність форм власності, то поняття «форма власності» втрачає своє практичне значення.

Дійсно, у більшості конституцій колишніх соціалістичних країн закріплений принцип рівності, але не форм власності, а захисту всіх власників з боку держави. Такий підхід не створює реальної рівності самих форм власності. Існування об'єктів виключної державної власності й державної монополії є яскравим свідченням такої нерівності. На думку Г. М. Андрєєвої, такий підхід викликаний невиправданим перенесенням уявлень зі сфери статусу людини й громадянина до сфери економічних відносин [11, с. 16].

Примітним є те, що Є. О. Суханов з даного питання також висловив однозначну думку: «Насправді ніякої «рівності форм власності» немає і не може бути, оскільки правовий режим майна, що перебуває у приватній чи в публічній власності, невідворотно різниться, наприклад, за об'єктами (об'єкти, обмежені чи вилучені з обігу, перебувають у публічній власності), за способами виникнення (конфіскація, націоналізація, податки тощо притаманні лише публічній власності, а приватизація, навпаки, – приватній власності), за обсягом і характером відповідальності (так, юридична особа як банкрут відповідає перед кредиторами усім своїм майном, громадянин – за певними винятками, передбаченими цивільно-процесуальним законодавством, публічно-правове утворення практично взагалі не може бути оголошене банкрутом) і т. д.» [3, с. 771].

На наш погляд, несприйняття категорії «форми власності» певною групою сучасних вітчизняних дослідників має більш серйозну основу. Причини такого несприйняття не в тому, що, спираючись на конституційні положення про розрізнення форм власності, можна встановити їх певну нерівність. Така нерівність уже існує, і вона існувала б і в тому випадку, якщо б у Конституції взагалі не йшлося про «форми власності» (а вона про них згадує, про що нижче). Тим більш, що в Конституції встановлено не рівність форм власності, а рівний правовий захист, що, у свою чергу, не є гарантією забезпечення реальних факторів рівності цих форм. Причиною несприйняття категорії «форми власності», на нашу думку, є світоглядна заангажованість авторів відповідних правових концепцій. Вона виражається, передусім, у спробах позбутися марксистсько-ленінських елементів в аналізі форм власності, таких як визнання пріоритетності соціально-економічної природи форм власності і визначального впливу цієї природи на політичні відносини. Заперечується той факт, що різні форми власності здійснюють різний вплив на процеси володіння економічною владою і способи їх впливу на політичні фактори суспільного розвитку. Вихідною методологічною основою такої позиції виступає також усталена думка західних фахівців, для яких в еволюції

конституційного ладу важливіше не зміна форм власності, а перерозподіл влади в суспільстві [12, с. 25].

Звісно, справедливим є намагання виключити з поняття «форма власності» зайве ідеологічне й політичне звучання, притаманне соціалістичній концепції. Разом з тим, не можна не враховувати, що заперечення економічного й соціального змісту цього поняття, необхідності фіксування соціальних і правових параметрів їх співвідношення в економічній системі обумовлює ряд негативних наслідків для правової системи. На ці наслідки цілком обґрунтовано вказує В. Д. Мазасєв [13, с. 187–188]. По-перше, заперечення економічного змісту форм власності збіднює можливості правового регулювання відносин власності. По-друге, ігнорування конституційних форм власності як самостійних соціально-економічних і правових категорій фактично спрямоване на канонізацію приватної власності як основи нового ладу. По-третє, виведення з предмета правового регулювання соціально-економічного змісту форми власності поняття форми власності як самостійної категорії позбавляє економічну й правову реальність унікальної за своєю філософською й методологічною значущістю інтриги – співвідношення приватної та неприватної форм власності як основи співвідношення індивідуального й суспільного, особистої свободи і суспільної потреби. Нарешті, по-четверте, категорія «форма власності», її економічний зміст дозволяє виокремити й забезпечити відповідну правову підтримку тим основним формам власності, котрі найбільш повно відповідають соціальній природі нашої держави і перспективному напрямку економічного розвитку країни.

На думку Г. М. Андрєєвої, в умовах ринкових відносин фіксувати форми власності на конституційному рівні, а тим більше їх перелічувати – є зайвим, оскільки це означало б «переносити ідеї й підходи соціалістичного періоду на конституційне регулювання створюваних ринкових відносин» [14, с. 70]. Проте пов'язувати поняття «форма власності» виключно з радянською суспільствознавчою наукою було б, принаймні, некоректно. Адже цей термін доволі широко використовується і в пострадянській, і в західній літературі [15–19].

Соціально-економічний зміст форм власності, заснований на специфіці способів привласнення матеріальних благ (способів ведення господарства) певними соціальними суб'єктами, вимагає відповідного правового оформлення й реалізації. Те, що цей зміст повною мірою не охоплюється нормами цивільного права, не означає відсутності предмета правового регулювання в системі цих відносин. На наш погляд, тільки конституційне регулювання повною мірою може відобразити економічну природу певного способу господарювання у взаємозв'язку з роллю соціальних спільнот у політико-правових відносинах. Поняття «форма власності»

у конституційній інтерпретації має виступати трансформатором економічного й цивілістичного змісту даного поняття.

На наш погляд, не можна погодитись і з твердженням окремих авторів про те, що чинна Конституція України взагалі відмовилася від поняття «форми власності». Дійсно, розділ I чинного Основного Закону такого терміна не містить. Проте, вже ст. 116 розділу VI, перелічуючи функції Кабінету Міністрів України, згадує про «забезпечення рівних умов розвитку всіх *форм власності*» (курсив наш – О. С.). Визнає наявність форм власності й Конституційний Суд України. У мотивувальній частині свого рішення від 12 лютого 2002 р. № 3-рп/2002 єдиний орган конституційної юрисдикції однозначно заявив: «За Конституцією України держава визначає та рівним чином захищає усі форми власності. Кожна з них може мати свої особливості, пов'язані із законодавчо визначеними умовами та підставами виникнення або припинення права власності» [20]. Інша річ, що у розкритті змісту даного поняття, закріпленого Конституцією, є певна недосказаність, що об'єктивно пов'язано з елементами «транзитності» у розбудові нового конституційного ладу. Звідси можна зробити висновок, що у ст. 13 і 41 Конституції України йдеться саме про форми власності, а не про якісь інші категорії.

У формі права власності передусім відображається специфіка суб'єктів відносин власності. Такий стан зумовлює необхідність визначити відмінності суб'єктів, які покладаються в основу утворення форм власності. С. С. Алексєєв звертає увагу на збіг основної частини змісту категорій «суб'єкт права» та «правосуб'єктність». При цьому за своєю роллю, специфічними функціями в механізмі правового регулювання правосуб'єктність виступає як засіб фіксування (закріплення) кола суб'єктів – осіб, наділених здатністю бути носіями суб'єктивних прав і обов'язків [21, с. 379–380]. Таким чином, у юридичному розумінні суб'єкти права, зокрема суб'єкти власності, розрізняються за обсягом правосуб'єктності. При цьому обсяг правосуб'єктності різних суб'єктів відносин власності обмежується змістом останніх, тобто наповненням окремих правомочностей колом конкретних прав і обов'язків.

Відмінності у правосуб'єктності суб'єктів, що виступають основою форм власності, яскраво характеризує вираз, згідно з яким правомочності держави в принципі майже не обмежені, чого не можна сказати про громадян [22, с. 236]. З цим висновком не можна не погодитися, виходячи з положень законодавства і сучасної практики правозастосування. На підтвердження можна навести законодавчо закріплену можливість вилучати приватні земельні ділянки з мотивів державної або суспільної необхідності, у той час як приватний власник не має такої змоги щодо земель державної чи комунальної власності. Це означає, що правомочно-

сті держави та органів місцевого самоврядування мають різний обсяг порівняно з приватним власником.

Форми власності різняться також обсягом прав, якими наповнюються окремі правомочності як змістовні складові права власності під час їх закріплення за різними суб'єктами залежно від їх майнового статусу. Так, для державної власності фактично втрачається сенс розмежування права фактичного і титульного володіння, адже держава як власник може будь-коли підтвердити документально своє право фактичного володіння. Так само державна форма власності практично не має обмежень щодо правомочності розпорядження як відносно кола об'єктів, так і наповненості потенційними правами, адже держава сама безпосередньо встановлює «правила гри» у сфері реалізації правовідносин власності. Правомочність користування державою об'єктами права власності так само має відмінності від інших форм власності, оскільки контроль за використанням окремих об'єктів незалежно від форми власності, зокрема земельних ділянок, здійснює держава, яка сама є власником.

Комунальна (муніципальна) форма власності також має особливості порівняно з приватною, оскільки побудована вона за моделлю державної. Правомочності володіння, користування та розпорядження об'єктами права комунальної власності, які є власністю територіальної громади, здійснює орган місцевого самоврядування як орган публічної влади.

Поряд із тим з формою власності пов'язують характер об'єктів привласнення, підстави та особливості набуття і припинення цього права, правовий режим здійснення даного права, обсяг можливих правомірних дій власника [23, с. 232; 24, с. 35].

Загалом категорія «форми власності» має комплексний характер і дає змогу системно визначити: 1) суб'єктний склад відносин власності; 2) перелік майна, що може перебувати у власності відповідних суб'єктів; 3) підстави набуття та припинення права власності на певне майно; 4) цільову спрямованість користування майном; 5) особливості управління тим чи іншим майном; 6) особливості різних форм господарювання; 7) роль кожної з форм власності в економічній системі суспільства; 8) обмеженість чи необмеженість певного майна у цивільному обороті; 9) способи привласнення й використання прибутків від використання майна, що перебуває у власності.

Проведений аналіз дозволяє зробити такі **висновки**:

1. Термін «форми власності» має бути збережений у чинній Конституції та поточному законодавстві як комплексна категорія, що дає змогу досить повно висловити специфіку правового режиму певного майна, його роль в економічній системі держави та здійсненні економічної політики.

2. Заперечення проти застосування поняття «форми власності» не є достатньо обґрунтованими. В аргументації супротивників цього терміна переважає суб'єктивний фактор.

3. Диференціацію форм власності доцільно здійснювати за кількома критеріями, зокрема за цільовим спрямуванням, ступенем подільності, належністю і закріпленням за окремими типами суб'єктів тощо.

4. На конституційному рівні має бути закріплено, передусім, поділ власності на публічну і приватну, з можливою наступною диверсифікацією на підвиди (зокрема, публічної – на державну, муніципальну і власність громадських формувань).

Форми власності багатоманітні, різноманітною є й їх роль в організації економічних відносин у кожному конкретному історичному суспільстві. Поряд із тим серед множини форм власності необхідно виокремлювати ті, які більшою мірою відповідають динаміці економічних процесів даного суспільства, найбільш повно відображають його характерні риси. Ці форми власності виступають основними і, як правило, як такі закріплюються в конституціях. З'ясування оптимальних способів об'єктивації форм власності у чинній Конституції України є **перспективним напрямком подальших наукових пошуків** у даній сфері.

Список літератури: 1. Тархов В. А. Право собственности: вопросы теории и практики / В. А. Тархов, В. А. Рыбаков // Сборник материалов межфакультетского семинара / под научн. ред. В. А. Рыбакова. – Рязань : Изд-во РГУ, 2001. – С. 3–6. 2. Шевченко Я. М. Питання права власності (коментар до Конституції України) / Я. М. Шевченко // Кодифікація приватного (цивільного) права України / за ред. А. Довгерт. – К., 2000. – С. 170–174. 3. Суханов Е. А. Право собственности в современной России / Е. А. Суханов // Собственность в XX столетии / редкол.: В. В. Алексеев (гл. ред.) и др. – М. : РОССПЭН, 2001. – С. 767–774. 4. Скловский К. И. Собственность в гражданском праве : учеб.-практ. пособ. / К. И. Скловский. – 2-е изд. – М. : Дело, 2002. – 512 с. 5. Щенникова Л. В. Вещные права в гражданском праве России / Л. В. Щенникова. – М. : Норма, 1996. – 172 с. 6. Халфина Р. О. О правовой форме экономических отношений / Р. О. Халфина // Сов. гос.-во и право. – 1965. – № 7. – С. 29–38. 7. Мадиссон В. В. Основы философии приватного права / В. В. Мадиссон. – К. : Атіка, 2004. – 144 с. 8. Васькович Й. Чи передбачені цивільним законодавством форми власності? / Й. Васькович // Право України. – 2006. – № 10. – С. 170–174. 9. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, части первой / под ред. Т. Е. Абовой, А. Ю. Кабалкина. – М. : Юрист, 2003. – 880 с. 10. Гражданский кодекс Республики Беларусь. – Минск : Дикта, 2002. – 656 с. 11. Андреева Г. Н. Муниципальная собственность в современных конституциях зарубежных стран / Г. Н. Андреева // Местное право. – 2002. – № 9–10. 12. Алексеев В. В. Трансформация собственности в контексте теории модернизации (к постановке проблемы) / В. В. Алексеев // Собственность в XX столетии. – М. : Норма, 2001. – 336 с. 13. Мазаев В. Конституция и формы собственности / В. Мазаев // Конституционное право : Восточноевропейское обозрение. – 2003. – № 4 (45). – С. 187–188. 14. Андреева Г. Н. Институт

собственности в конституциях зарубежных стран и Конституции Российской Федерации : монография. – М. : Норма, 2009. **15.** Bonnie J. McCay. Forms of property rights and the impacts of changing ownership // Increasing Understanding of Public Problems and Policies. – 1996. – P. 127–138. **16.** Michael Heller. The economy of property forms // The Gruter Institute Working Papers on Law, Economics, and Evolutionary Biology. – 2001. – Vol. 1. – Article 6. – P. 106–112. **17.** New Perspectives on Property Law, Obligations and Restitution / Ed. by Alastair Hudson. – L. : Cavendish Publishing, 2004. – 440 p. **18.** John Schrems. Understanding Principles of Politics and the State. – N.Y. : PageFree Publishing, 2004. – P. 234. **19.** Daron Acemoglu. Forms of Property Rights: Oligarchic Versus Democratic Societies [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://fsi.stanford.edu/events>. **20.** Рішення Конституційного Суду України від 12 лютого 2002 р. № 3-рп/2002 р. (справа про електроенергетику) // Вісник Конституційного Суду України. – 2002. – № 1. – С. 19. 21. Алексеев С. С. Общая теория права : учебник / С. С. Алексеев. – М. : Проспект, 2008. – 576 с. **22.** Советское гражданское право. – Т. 1 / под ред. Ю. Х. Калмыкова, В. А. Тархова. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1991. – 453 с. **23.** Гражданское право : учебник / под ред. А. Г. Калпина, А. И. Масляева. – М. : Норма, 1997. – 672 с. **24.** Управление государственной собственностью / под ред. В. И. Кошкина. – М. : Дело, 2001. – 180 с.

Надійшла до редколегії 17.09.2009